

‘काव्यविहारी’

भा. ल. गद्रे

केशवसुत सांप्रदायातील महाराष्ट्रातील सुप्रसिद्ध कवी काव्यविहारी (कै. धोंडो वासुदेव गद्रे) यांचा जन्म हरिपूर मध्ये श्री. गोपाळकृष्ण मंदिरामागे लगतच असलेल्या राहत्या घरामध्ये दि. १५-११-१८८४ रोजी झाला. हरिपूर हे कृष्णा वारणा संगमावरील पुण्यक्षेत्र, संगमेश्वराचे पुरातन मंदिर आजही त्याची साक्ष देत उभे आहे. दोरीने आखल्या सारख्या आडव्या गल्ल्या, दोन वेशी, पहिल्या सांगली वेशीतून आत आले की उत्तराभिमुख गोपाळकृष्ण मंदिर काव्य विहारींचे जन्मस्थळ! सखदेव, तेलंग, आपटे, परांजपे, गोगटे यांचे वाडे त्या दुमदार गावाची शान सांभाळत अजूनही उभे आहेत. त्या काळी वाड्या वाड्यातून, गल्ल्यातून उठलेले, गुंगलेले वेद विद्येचे घोष अजूनही त्या वाड्यांनी उरी मानसी जपलेले आहेत. कृष्णा घाटावरील पिंपळपारावर सुचलेले संगीत शारदा नाटक कै. देवलांनी गोपालकृष्ण मंदिरांत लिहिले. हीच साहित्यिक परंपरा काव्यविहारींनी जपली. पुढे चालवली. ‘फुलांची विनंती’ आणि सौभद्र नाटकातील ‘कांते फार तुला’ या पदावर बेतलेले कृष्णे फार तुला मजसाठी श्रमसखये पडले’ याच काव्य विहारींच्या पहिल्या दोन कविता असाव्यात. काव्यविहारींनी देवलांना त्या दाखवल्या, त्यांनी त्या वाचून आपल्या जवळ ठेवल्या ते काव्यविहारींना म्हणाले, ‘बंडू तू प्रथम आपले शिक्षण पूर्ण कर मग कविता लिही.’ काव्यविहारींनी आपल्या या गुरुची आज्ञा मानून हरीपुरातील प्राथमिक शिक्षण पूर्ण केले.

पुढील शिक्षण हरिपूर ते सांगली व परत असा खडतर पायी प्रवास करून सांगली हायस्कूल मधून ते उत्तम प्रकारे मॅट्रीकची परीक्षा पास झाले. हरीपूर हे बुधगाव संस्थानातील गाव. साहजिकच काव्यविहारी मॅट्रीकचा रिझल्ट घेऊन बुधगावास मळेकर सरकाराना जाऊन भेटले, मार्कलिस्ट त्यांना दाखविले, आपल्या हरिपूरचा हा विद्यार्थी आहे म्हणून आस्थेने त्यांनी चौकशी केली. व त्यांची पुढे शिकण्याची अतीव इच्छा जाणून सरकारनी त्याला आर्थिक साहाय्य चालू केले, त्या पाठबळावर काव्यविहारी इंटर करता कोल्हापूरस गेले. इंटरची परीक्षा उत्तम रितीने देऊन पास झालेवर ते बी. ए. च्या शिक्षणाकरता पुण्यास गेले. फर्ग्युसन मधून बी. ए. झाल्यावर ते एल. एल. बी. साठी मुंबईस गेले. ती परीक्षा पास होऊन ते हरिपुरास परत आले. बुधगावास जाऊन मळेकर याना ते भेटले. मळेकरानी त्यांच्यापुढे नोकरीचा प्रस्ताव ठेवला. त्यांचेच अर्थ साहाय्याने उच्च शिक्षण पूर्ण झाले हे मनात आणून कृतज्ञापूर्वक त्यांनी प्रस्तावास मान्यता दिली आणि ते एका लहान संस्थानचे मामलेदार म्हणून बुधगावी वास्तव्यास आले. बुधगावी असताना त्यांचा शं. वा. किलोस्करांशी संबंध आला. तो दृढ झाला. त्यांच्या कविता किलोस्कर मधून प्रसिद्ध होऊ लागल्या. त्याची एकच कविता ‘डाळिंबाचे दाणे’ केसरीतून प्रसिद्ध झाली.

लहानसे संस्थान, त्यातले अधिकारी हांजी हांजी करणारे संस्थानिकांचे खुशमस्करे हे सर्व बघून काव्यविहारींनी ‘उंबरातले किडे’ ही उपहासात्मक कविता लिहिली. ‘राजा झाला कुणी एकला, दुजा गाजवी प्रधानकीला. तिसरा जगी रखवालीला अवती भवती असंख्य जमले किडे आणि उंबरी राजवटीचे वाजवती चौघडे’, या त्या कवितेतील काही ओळी.

त्यांची शंकर आणि नंदी ही अशीच एक कविता. ‘सहज एकदा कैलासावर, सती पार्वती आणि शंकर. प्रासादाच्या सौधावरती. मजेत सारीपाट खेळती’ काय होते खेळता खेळता एक सोंगटी उडते. पटावर ती कुठे ठेवावी ह्याबद्दल वाद सुरु होतो. वाद मिटत नाही. जवळ बसलेल्या नंदीला ते विचारतात. उमेचे म्हणणे सत्य आहे हे नंदीला माहिती होते पण समय पाहून त्यानं शंकरांची बाजू घेतली. शंकर हसले. पण उमा कोपली. ती नंदीला म्हणाली, ‘तोंड पुजेचा धंदा करशी. स्वार्थासाठी सत्य लपवशी. मूढा वदसी असत्यवाणी. घेई माझा शाप या क्षणी. वंश मंदमती

होईल तुमचा. जाईल झडुनी तुमची वाचा.' आणि 'तुमच्या बसेल खडतर जन्मोजन्मी जू मानेवर' ह्या वानगीदाखल त्या कवितेतील काही ओळी. दंभ, असत्य याबद्दलचा तिटकारा दर्शविणाऱ्या अशा कितीतरी कविता काव्यविहारींनी लिहिल्या आहेत. काव्यविहार, स्फूर्ती लहरी, स्फूर्ती विलास आणि स्फूर्ती निनाद हे चार कविता संग्रह प्रसिद्ध झाले आहेत. यातील स्फूर्ती लहरीला वि. स. खांडेकर यांची प्रदीर्घ प्रस्तावना लाभली आहे. 'माझे वाङ्मयीन जीवन व नाट्याविषयी काही स्फुट लेख' हे त्यांचे गद्य लिखाणही प्रसिद्ध झालेले आहे. संस्थान विलीन झालेवर १९४८ नंतर ते सांगलीत आले.दि.२२-१-१९७५ रोजी सांगलीतच त्यांचे निधन झाले.